

MW

Pragmatika legitimizacije

RETORIKA
BEGUNSKÉ POLITIKE
V SLOVENIJI

2. izdaja

MARJETA DOUPONA HORVAT
JEF VERSCHUEREN
IGOR Ž. ŽAGAR

DOSLEJ IZŠLO V ZBIRKI MEDIAWATCH

BREDA LUTHAR
Politika teletabloidov

DARREN PURCELL
Slovenska država na internetu

TONČI A. KUZMANIĆ
Bitja s pol strešice

KARMEN ERJAVEC, SANDRA B. HRVATIN,
BARBARA KELBL
Mi o Romih

MATEVŽ KRIVIC, SIMONA ZATLER
Svoboda tiska in pravice posameznika

BREDA LUTHAR, TONČI A. KUZMANIĆ,
SREČO DRAGOŠ, MITJA VELIKONJA,
SANDRA B. HRVATIN, LENART J. KUČIĆ
Mit o zmagi levice

SANDRA B. HRVATIN, MARKO MILOSAVLJEVIĆ
Medijska politika v Sloveniji v devetdesetih

Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti, št. 1

MIROVNI INŠTITUT
METELKOVA 6
SI-1000 LJUBLJANA
E: INFO@MIROVNI-INSTITUT.SI
WWW.MIROVNI-INSTITUT.SI

izdajatelj: MIROVNI INŠTITUT
zbirka: MEDIAWATCH ([HTTP://MEDIAWATCH.LJUDMILA.ORG](http://mediawatch.ljudmila.org))
urednica: BRANKICA PETKOVIĆ

RETORIKA BEGUNSKE POLITIKE V SLOVENIJI

Pragmatika legitimizacije

avtorji: MARJETA DOUPONA HORVAT
JEF VERSCHUEREN

IGOR Ž. ŽAGAR

prevod: IGOR Ž. ŽAGAR

design: ID STUDIO

tipografija: GOUDY & GOUDY SANS, ITC

organizacija tiska: BOŽNAR & PARTNER

2. IZDAJA

© 1998–2001 MIROVNI INŠTITUT

Izid knjige je omogočil Open Society Institute.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

314.745.22(497.4)“1992/1993”

DOUPONA-Horvat, Marjeta

Retorika begunske politike v Sloveniji : pragmatika legitimizacije / Marjeta
Doupona Horvat, Jef Verschueren, Igor Ž. Žagar ; [prevod Igor Ž. Žagar]. - 2. izid. -
Ljubljana : Mirovni inštitut, 2001. - (Mediawatch)

Vsebuje tudi original, tiskan v obratni smeri: The rhetoric of refugee policies in
Slovenia : the pragmatics of legitimation

ISBN 961-90932-1-6

1. Verschueren, Jef 2. Žagar, Igor Ž. 3. Doupona-Horvat, Marjeta : The rhetoric of
refugee policies in Slovenia. - 1. Horvat, Marjeta Doupona - glej Doupona-
Horvat, Marjeta

115380224

RETORIKA BEGUNSKE POLITIKE V SLOVENIJI

Pragmatika legitimizacije

MARJETA DOUPONA HORVAT

Pedagoški inštitut, Ljubljana

JEF VERSCHUEREN

*Belgian Fund for Scientific Research & IPrA Research Center,
Univerza v Antwerpnu*

IGOR Ž. ŽAGAR

Pedagoški inštitut & Univerza v Ljubljani

VSEBINA

PREDGOVOR K DRUGI IZDAJI 7

POVZETEK II

- I. UVOD 13
 2. STANDARD LEGITIMIZACIJE 16
 - 2.1. DEMOKRACIJA IN ČLOVEKOVE PRAVICE 16
 - 2.2. ODGOVORNOSTI NOVE EVROPSKE
NEODVISNE DRŽAVE 17
 - 2.3. OBJEKTIVNE MOŽNOSTI 18
 3. TEMELJI LEGITIMIZACIJE: KONSTRUIRANJE
BEGUNSKÉ PROBLEMATIKE 20
 - 3.1. BEGUNSKI VAL: VPRAŠANJE ŠTEVILK 20
 - 3.2. GROŽNJE JAVNEMU REDU 23
 - 3.3. NA KRATKO 24
 4. LEGITIMACIJA REŠITEV »PROBLEMA« 26
 - 4.1. ZAPIRANJE MEJA 26
 - 4.2. DALEČ OD OČI, DALEČ OD SRCA 27
 - 4.3. PRAVICA DO DELA 28
 - 4.4. SVOBODA GIBANJA 30
 - 4.5. IZOBRAŽEVALNA SEGREGACIJA 32
 5. ŠIROKOSRČNOST IN (NE)HVALEŽNOST 37
 6. SKLEP 39
- VIRI 41

PREDGOVOR K 2. IZDAJI

Ko se je v začetku leta 1992 začela vojna v BiH, je »begunski val ... preplaval tako moralne dolžnosti kot zmožnosti ekonomsko izčrpane Slovenije ...« (Delo, 28. 4. 1992). Celo ugledni intelektualci levičarske provenience so opozarjali, da smo z bosanskimi begunci »postavljeni ... pred izbiro med človekoljubjem in odgovornostjo do lastne dežele (da ne bi postali 'odlagališče ostankov etničnega čiščenja')« (Delo, 30. 3. 1993). Begunci iz BiH da so namreč »povzročali vse več nereda«, »motili navade lokalnega prebivalstva«, povzročali »naraščanje nacionalnih napetosti«, bili »potencialni storilci kaznivih dejanj«, če ne omenjam tega, da je njihovo zdravstveno stanje »že hudo načeto«, da utegnejo »izbruhniti manjše epidemije« in da gre pri njih za »drugačno civilizacijsko in kulturno raven ter vedenjski vzorec«.

Se vam zdi vse to nekako znano? Kakor da bi brali včerajšnji časopis, kajne? In vendar so bile vse te oznake zapisane pred dobrimi osmimi leti, ko smo začeli pripravljati 1. izdajo *Retorike begunske politike v Sloveniji* (v knjižni obliki je sicer izšla šele leta 1998). In, da ne bo pomote, zapisane so bile o bosanskih **beguncih**, ne o **ilegalnih prebežnikih**, **pribežnikih**, **ilegalcih**, **migrantih**, **emigrantih**, **imigrantih**, **azilantih**, **ilegalcih** in **tujcih**, ki danes »pritiskajo na naše meje«. Pri vsem tem silnem naporu za slovenske državne meje pa je prišlo tudi do zanimive preobrazbe in predelave zgodovine: bosanski **begunci**, za katere so mediji in nekatere državne ustanove pred osmimi leti uporabljale **povsem enake** (glej zgoraj!) diskvalifikacije, kakršne danes uporabljajo za t. i. ilegalne prestopnike slovenske državne meje, so nenadoma postali »naši«. »Naši«, saj smo navsezadnje nekoč živeli v isti državi (pred osmimi leti je bil v rabi prav nasproten »argument«: **četudi** smo nekoč živeli v skupni državi jih nismo dolžni sprejeti), celo tako zelo »naši«, da mediji poimenovanja »begunec« za t. i. ilegalne prestopnike slovenske državne meje skoraj ne uporabljajo, pa čeprav ustrezajo tako opredelitvam konvencije ZN, ki ureja status beguncev, kakor opredelitvam ženevske konvencije! »**Begunci**« so nenadoma (p)ostali le bosanski begunci, tisti, ki so **bežali** pred vojno v BiH. Besede imajo pač svojo težo in begunci so lahko le tisti, ki pred čim bežijo. Pred čim otipljivo nedvoumno, kar je za Slovence bila vojna v BiH, če ne zaradi drugega zaradi geografske bližine. Begunci imajo tudi nekatere neodtujljive pravice, pravice, ki jim

jih zagotavljajo mednarodno pravo in mednarodne konvencije, tudi tega so se Slovenci v dolgih letih medijskih razprav o bosanskih beguncih naučili (slovenska država pa, v *zakonu o azilu*, priročno prikrojila malce po svoje).

Begunec je skratka beseda, ki je skoraj preobložena s pomenom in je (zato) ni mogoče podeljevati komurkoli. Še zlasti ne neznanim, nepovabljenim prišlekom, »srepih pogledov« in »neznanih namenov«, ki se blatni in umazani plazijo preko naših meja. Ti so – zanimivo, kako neusmiljeno natančna je lahko včasih samonikla ljudska retorika! – lahko le **prebežniki**, ljudje, ki so iz neznanih razlogov prebežali v Slovenijo, pot pa nameravajo (oz. so nameravali) nadaljevati, najpogosteje na Zahod. **Prebežniki** je torej postala oznaka za kategorijo ljudi, ki se je na slovenskem ozemlju znašla tako rekoč slučajno, nekako po pomoti, in še to tako, da je z ilegalnim preходом meje kršila slovenske zakone. Da tudi **prebežniki** pred nečim **bežijo**, prav kakor **begunci**, Slovenci očitno nočejo videti, saj so si za enega od poimenovanj zanje izbrali izraz, ki poudarja predvsem naključnost, nestalnost in kratkoročnost njihovega bivanja v Sloveniji. Izraz **pribežniki** se prav zato ni prijel, saj preveč nedvoumno implicira, da je kdo kam **pribežal**, da je prišel na svoj cilj, in ima torej namen tam tudi ostati.

In če izraz **prebežniki** še ohranja vsaj minimalno povezavo z usodo in položajem teh ljudi, ki povečini bežijo pred politično in ekonomsko negotovostjo v svoji državi, jih poimenovanje **ilegalci** že v celoti in povsem uvršča v kriminalno podzemlje. **Ilegalc** je pač predvsem nekdo, ki je zagrešil nelegalno, to je protipravno, dejanje. Ki je torej tako ali drugače kršil zakon. Poimenovanje **ilegalec** pa z ničimer več ne aludira na to, da gre za človeka, ki pred (ne)čim beži. Tisti, ki vidi **ilegalce**, vidi le ljudi, ki so kršili zakon in jih je treba temu primerno tudi obravnavati. S prisilo in posebnimi sredstvi.

Malce nenavadno pri vsem tem je le, da se je za poimenovanje ljudi, ki so ilegalno prestopili slovensko državno mejo, uveljavil tudi izraz **tujci**. Seveda so **tujci**, prav kakor so **tujci** vsi, ki so z veljavnim neslovenskim potnim listom povsem legalno prestopili slovensko državno mejo. Tujci – kot povsem pravna kategorija – so vedno bili, so in bodo. In tujci so tako tisti, ki imajo potni list, kakor tudi tisti, ki ga nimajo. Če tako splošno in – vsaj do sedaj – nevtralnno poimenovanje nenadoma začnemo uporabljati predvsem za ljudi, ki so ilegalno prestopili slovensko državno mejo, potem to pač nedvoumno kaže na temeljno nelagodje in

ambivalentni odnos, ki ga imajo Slovenci do tujcev sploh. Dokler prihajajo z veljavnimi potnimi listi, na počitnice, je to, kajpak, sprejemljivo. Temu Slovenci ponosno pravijo **tradicionalno slovensko gostoljubje**. Ko pa se tujci v želji, da bi prišli na Zahod, v Slovenijo priplazijo po kakšni blatni grapi, **tradicionalno slovensko gostoljubje** pokaže svojo drugo plat: **nestrpnost in odpor**. S tujko se temu pravi **ksenofobija**. Seveda pa se Slovenci temu izrazu izogibajo. Besede imajo namreč, kakor smo videli v primeru rabe izraza **begunec**, včasih kar preveliko težo.

Imajo pa tudi svojo zgodovino in svoj pomen, ne glede na tistega, ki smo jim ga voljni pripisati sami. V Republiki Sloveniji, ki je bojda pravna in socialna država, pa tudi podpisnica (vseh?) mednarodnih sporazumov o varstvu človekovih pravic in konvencij o beguncih, smo tako pred časom dobili *Center za odstranjevanje tujcev*. Če vam pri prebiranju teh štirih besed ni hipoma bušnila kri v glavo od sramu, ampak se vam vse zdi povsem samoumevno, lepo in prav, naj pojasnim: ponavadi odstranjujemo mrčes, nesnago, odpadke in smeti, pa sneg, madeže, lupine, peclje, pečke, in seveda tumorje in druge neuporabne »dele« človeškega telesa. Odstranjujemo skratka nekaj, kar nam ni le odveč in v napoto, temveč se tistega hočemo tudi dokončno in definitivno znebiti. Ga tako rekoč zbrisati z obličja Zemlje. V družbah, ki se imajo ali hočejo veljati za »civilizirane«, ljudi ponavadi ne »odstranjujejo«. Nekako neokusno je, vsaj od konca 2. svetovne vojne naprej pa tudi démodé - če vam že kakšen temeljnejši in bolj racionalen razlog ne pride na misel. Seveda se z »odstranjevanjem« ljudi ukvarjajo razne organizirane kriminalne združbe, to pa vlade, vsaj v večini primerov, niso ali vsaj ne bi hotele biti. Nezaželene tujce ponavadi »izženejo«, kar je tudi sicer uveljavljen termin, ki implicira prisilni odhod z ozemlja države. Navsezadnje bi jih lahko tudi vrnili. Ali pa kaj tretjega. Medtem ko bi jih bilo po »odstranitvi« primerneje iskati v zabojnških za smeti, odplakah ali celo kakih bolj prosto lebdečih zavržkih ...

Seveda, slovenska država nezaželenih tujcev ne »odstranjuje« na tako absoluten in totalen način. In, kajpada, verjetno gre le za manjšo nerodnost pri izbiri in uporabi besed. Ampak, prav to je tisto, na kar bi rad opozoril: ko državni trgovci z besedami »pridejo na okus«, ko besedno ekvilibristiko in ventrilokvistiko vzamejo za nekaj samoumevnega in naravnega, za nekaj, kar ni le njihova služba, temveč tisto, kar pač počnejo (»in česar nihče ne počne

tako dobro kot oni«), za kar so torej poklicani, postane **besedam lastni pomen** odvisen le še od njihove želje in volje. Vse drugo so nerodnosti, nesporazumi in podtikanja. Pa vendar, če jim kljub vsemu le popustimo še za korak in dopustimo, da gre v primeru »odstranjevanja tujcev« res samo za nerodnost ali nesporazum: kaj nam govorčeva »nerodnost« pri izbiri besed pravzaprav ne pove več o tem, kar je govorec dejansko imel v mislih in kar je v resnici hotel povedati, kakor pa besede, ki bi jih skrbno tehtal? Ali nam (ne)sporazum ne pove še vsaj tega, kako je povedano tudi še mogoče razumeti?

Pa pri odstranjevanju tujcev, se bojim, ne gre za nikarkršno nerodnost in nesporazum, temveč za očitno vse bolj »globalno«, nesporno pa globoko prepričanje, da vsi le nismo enaki. Dokaz za to prihaja z navidezno povsem drugega področja: pri iskanju rešitev, kam z maščobami, ki nastanejo pri predelavi klavniških odpadkov potencialno »norih krav« v mesno-kostno moko, je v začetku leta nekdo povsem resno predlagal, da bi jo uporabili pri proizvodnji mila za manj razvite države ... Da ne bo pomote: to je bilo predloženo pri nas, v Sloveniji. In to je inovativno. Nekatere države EU so namreč prostodušno predlagale, da bi meso krav, okuženih z BSE, kratko malo izvozili v države, ki trpijo lakoto ... To bi, bržčas, utegnilo imeti tudi nekatere blagodejne demografske učinke.

Smo torej še vedno (in vedno bolj) »mi« in »drugi«. Tujci. In prav zato smo se odločili za 2. izdajo te knjige.

Ljubljana, 10. september 2001

IGOR Ž. ŽAGAR

POVZETEK

V spisu se ukvarjamo z epizodo v slovenski javni retoriki, ki bi jo časovno lahko umestili med april 1992 in marec 1993 in vsebinsko poimenovali z izrazom »begunske politike«. Problematike se lotevamo s pragmatično tekstovno analizo v tradiciji empiričnih ideoloških raziskav, pri tem pa se še zlasti posvečamo implicitnim vidikom konstrukcije pomena.

Analiza je pokazala, da je splošni vzorec begunskih politik v Sloveniji med obdobjem, ki smo ga raziskovali, hudo vznemirljiv. Na prvi pogled se kaže razlika med lastnim legitimizacijskim standardom (demokratične vrednote, človekove pravice) in očitnimi značilnostmi politik, ki jih je treba legitimizirati. Vprašanje je: katerim ideološkim procesom se je posrečilo vzpostaviti zadosti »koherence«, da je retorika legitimizacije »delovala«? Na to vprašanje odgovarjamo takole:

Prvič, glavno vlogo je igrala *samokategorizacija* novo nastale republike Slovenije kot države, kjer so demokratična načela in človekove pravice kratko malo dejstvo, nespodbidna inherentna lastnina.

Drugič, različne principe legitimizacije so tako izigravali drugega proti drugemu, da se je oblikovala *hierarhija vrednot*, zaradi katere je mogoče zavreči »čista« načela demokratičnih in človekovih pravic po vzoru drugih držav, katerih demokratičnost velja za nedvoumno.

Tretjič, vprašanje beguncev je bilo uspešno opredeljeno kot »problem« (tako številčno kot grožnja javnemu redu). Z drugimi besedami, *ustvarili so krizo*, tako da so odkloni od nekaterih načel zlahka obveljali za izjemne ukrepe, ki sami po sebi ne spodbijajo temeljnjšega in domnevno trdnega vrednostnega sistema.

Četrtič, *avtoriteta mednarodne skupnosti* eksplicitno nastopa, da bi legitimizirala take politike (kot, denimo, pri pravici do dela). Ta strategija deluje celo takrat, ko se reference na mednarodne vire ne ujemajo s temi viri. To je mogoče, ker (a) ima malokdo dostop do izvirnih besedil, ker (b) imajo legitimizirane politike široko podporo in ker (c) mednarodni skupnosti ne koristi, če je preveč stroga z »novimi demokracijami«.

Petič, begunci so *od zunaj kategorizirani* kot skupina ljudi, ki je komajda vredna pozornosti, ki jim jo namenja širokosrčni slovenski narod.

1 Zgodnjo različico tega prispevka sta predstavila Jef Verschueren na konferenci *Political Linguistics*, ki je bila v Antwerpnu med 7. in 9. decembrom 1995, in Igor Ž. Žagar na Etnološki poletni šoli v Piranu septembra 1996. Končno in veliko obširnejšo različico tega prispevka je predstavil Igor Ž. Žagar na konferenci *Analyse critique des discours identitaires: les enjeux du droit, les enjeux de la langue, les enjeux de l'histoire*, ki je bila v Ljubljani med 6. in 8. novembrom 1997. V času, ki ga pokriva ta analiza, je bila Marjeta Doupona Horvat zaposlena kot novinarka. Prav ona je zbrala vse podatke za to analizo in skupaj z Igorjem Ž. Žagarjem izdelala prvo analizo. Med pisanjem je bila zaposlena kot mlada raziskovalka na Institutum Studiorum Humanitatis v Ljubljani, pri programu, ki ga financira slovensko ministrstvo za znanost in tehnologijo. Ministrstvo za šolstvo in šport je ponudilo medijsko gradivo v zvezi z izobraževanjem beguncev. Prispevek Jefa Verschuereana ne bi bil mogoč brez nekaj zaporednih letnih povabil Institutum studiorum humanitatis, brez raziskovalnega programa, ki ga financira Belgian National Fund for Scientific Research (NFWO/РКРФ), in brez belgijske vladne štipendije (*Federale Diensten voor Wetenschappelijke, Technische en Culturele Aangelegenheden*, IUAP-II, št. pogodbe 27). Prispevek Igorja Ž. Žagarja je omogočil raziskovalni program, ki ga podpira slovensko ministrstva za znanost in tehnologijo. Nadaljnja zahvala gre še Janu Blommaertu, Chrisu Bulcaenu, Ginu Eelenu in Michaelu Meeuwisu — za pripombe k zgodnejši različici.

1. UVOD

V spisu se bomo ukvarjali z epizodo v slovenski javni retoriki, ki bi jo časovno lahko umestili med april 1992 in marec 1993 in vsebinsko poimenovali z izrazom »begunske politike«. Problematike se bomo lotili s pragmatično tekstovno analizo v tradiciji empiričnih ideoloških raziskav, pri tem pa se še zlasti posvečali implicitnim vidikom konstrukcije pomena, kakor se kažejo v medsebojnem delovanju ali v nasprotju z eksplicitno izraženimi perspektivami in retoričnimi cilji in omejitvami. Še zlasti se bomo osredotočili na procese politik *legitimizacije*, dejavnosti, ki je bila očitno izjemno pomembna v kontekstu nacionalnega in identitetnega oblikovanja, potekajočega pod skrbnim očesom zunanjih dejavnikov, kakršni sta »Evropa« in mednarodna skupnost. (Glede zgodnejših zgledov obravnave cf.: Blommaert in Verschueren, 1991, 1992a, 1992b, 1993, 1994; glede metodoloških vprašanj cf.: Verschueren 1995a, 1995b; glede nadaljnjih teoretskih okvirov legitimizacije kot diskurzivne dejavnosti cf.: Leeuwen, 1996).¹

Vsi *podatki*, ki jih uporabljamo, so javno dosegljivi deli diskurzov. Njihovih virov ni težko napovedati ali uganiti: gre za politike in druge javne osebe, državne institucije in medije. Težje je določiti njihov natančni *status*. Težava izhaja iz *očitnega odpora*, da bi se javno ukvarjali s *problematiko beguncev*, in to kljub prav tako očitnem soglasju, da je *navzočnost beguncev problematična*.

Čeprav so mediji tej problematiki leta 1992 posvečali veliko pozornosti, je ta trajala le nekaj mesecev. Politične stranke so ostale bolj ali manj tiho, saj so očitno sklepale, da z javnim ukvarjanjem s »tem problemom« ne bodo veliko pridobile. Državne institucije so se v svojih dokumentih v glavnem ukvarjale s tehničnimi navodili za ljudi, ki delajo z begunci. Vodilni državni uradniki v glavnem niso javno spregovorili², javno oblikovanje in zagovor teh politik so prepustili institucijam, ki naj bi jih izvajale. Očitno je bilo, da se jim je forum za razpravo zdel odveč, kar se je pokazalo, ko je po parlamentarnih volitvah v decembru 1992 razpadla parlamentarna podkomisija z imenom *Delovna skupina za begunsko problematiko*; predsednik te podkomisije (je predstavnik italijanske manjšine v Sloveniji in marsikomu ni bil kdove kako pri srcu, ker je postavljajal neprijetna vprašanja) je odšel za veleposlanika v Španijo in tako je bilo delovne skupine konec. Jeseni 1993 so napovedali splošno parlamentarno razpravo o predlogu novega zakona o

² Izjema je bil tedanji minister za notranje zadeve Igor Bavčar, ki je o vprašanju beguncev spregovoril aprila 1992 na televiziji, rekoč: »Ne moremo dovoliti, da bi nas [mednarodna skupnost] v zvezi z vprašanjem beguncev obravnavala kot eno izmed nekdanjih jugoslovanskih republik.« Glede ocene pomena te vrste pripomb cf. oddelek 2.2.

»začasnih beguncih« – ki naj bi se bolj osredotočila na finance kot na vsebino samega zakona –, a v času, ko to pišemo (sredi 1996) te razprave še ni bilo.

Izvajanje begunske politike je bilo najprej prepuščeno Ministrstvu za obrambo, potem pa je prešlo v roke na novo ustanovljenega Urada za priseljevanje in begunce. Drugi instituciji, ki sta se ukvarjali z begunci na državni ravni, sta bili Ministrstvo za šolstvo in šport ter Ministrstvo za zdravstvo. Posebno vlogo je dobil Rdeči križ Slovenije. V poročilu o beguncih, ki ga je 13. maja 1992 izdala vlada Republike Slovenije, piše:

- 1 Vsak begunec dobi identifikacijski karton, ki mu ga izda pristojni urad Rdečega križa Slovenije in se vodi v centralni evidenci začasnih beguncev pri Rdečem križu Slovenije (*Vlada Republike Slovenije, Informacija o beguncih v Republiki Sloveniji*, str. 11).

Slovenska država je priznavala samo identifikacijske kartone, ki jih je izdajal Rdeči križ. Četudi tako sodelovanje med državnimi aparati in nevladnimi organizacijami ni redko, je bila povezava, ki se je v tem primeru razvila med vlado in Rdečim križem, nenavadno močna. Uradniki Rdečega križa se zato niso branili političnih izjav, ki so bile komajda primerne za predstavnike humanitarne organizacije (o tem pozneje; cf. zgled (2)).

Dejanski podatki, ki smo jih analizirali v tej raziskavi in ki predstavljajo razne kombinacije treh vrst zgoraj omenjenih virov, so:

(a) Prepisi posnetkov srečanj Delovne skupine za begunsko problematiko, ki je kmalu razpadla. Ti materiali so zelo omejeni; čeprav se je ta parlamentarna podkomisija sestala večkrat, je na voljo le nekaj zapisnikov.

(b) Redna poročila, ki jih je objavljala Urad za priseljevanje in begunce, izjave predstavnikov tega Urada in nekaj poročil Ministrstva za izobraževanje in šport.

(c) Prepis govorov sekretarja Rdečega križa Slovenije .

(d) Zbirka medijskega gradiva o vprašanih izobraževanja, ki jo je zbralo ministrstvo za izobraževanje in šport.

(e) Prispevki v slovenskem dnevnem časopisu (*Delo, Dnevnik, Slovenec, Večer, Primorske novice in Slovenske novice*) in tednikih (*Mladina*). Sistematično smo obdelali obdobje od 17. aprila 1992 do 1. junija 1992. To je bilo obdobje najbolj intenzivnega poročanja, obdobje, ki se je po prvem napadu na Sarajevo (6. aprila 1992) začelo z izbruhom vojne v Bosni in Hercegovini in končalo s splošnim

konsenzom glede tega, da je bilo »kritično« število beguncev že nekajkrat preseženo – to je dva meseca pozneje pripeljalo do zaprtja slovenskih mej za bosanske begunce. Od tedaj naprej je bil »problem« v glavnem zaprt za javnost.

Ko sta se leta 1991 Slovenija in Hrvaška odcepili od nekdanje jugoslovanske države, je izbruhnila vojna, ki je Slovenijo komajda prizadela. Res pa je v Slovenijo nemudoma pribežalo precejšnje število beguncev. Najprej so poleti 1991 prišli hrvaški begunci (nekaj iz karlovškega območja, ki leži ob slovenski meji, nekaj iz Krajine, večina pa iz Vukovarja in Osijeka v vzhodni Hrvaški). V Sloveniji so ostali relativno kratek čas. V tistih dneh zmede, ko je bilo treba organizirati novo državo, so bili komajda opazen moteči dejavnik. Ko so aprila 1992 začeli prihajati bosanski begunci, jim je bilo že od začetka namenjeno več javne pozornosti. Še več, četudi je trenutno v Sloveniji komajda slaba polovica beguncev, kolikor jih je bilo v nekem obdobju leta 1992, so mnogi ostali zaradi dolgotrajne vojne in krhkega miru; sredi 1996 je bilo v Sloveniji še 11.780 bosanskih beguncev. Poglejmo, kakšni so bili odzivi na to situacijo in, še zlasti, kako so te odzive retorično legitimizirali.

2. STANDARD LEGITIMIZACIJE

2.1. DEMOKRACIJA IN ČLOVEKOVE PRAVICE

V času, ko je bila navzočnost beguncev relativno močna v javni zavesti, so imeli le redki Slovenci osebne stike s posameznimi begunci. Kljub temu pa je večina iskreno verjela – to so potrjevali tudi mediji in politični establishment –, da »smo [Slovenci] zanje [bosanske begunce] dobro poskrbeli.«

Ta samopodoba se je popolnoma ujela z občutenjem časa. Že odkar je v letih 1988 in 1989 vzbrstela tako imenovana slovenska pomlad – gibanje, ki se je končalo 25. junija 1991 z uresničenjem »1000-letnih sanj« o samostojnosti –, je bilo med ljudmi čutiti močno prizadevanje za demokracijo in spoštovanje temeljnih človekovih pravic in vladavine prava. Prav zato so slovenska javnost, mediji in politiki odkrito nasprotovali kršenju človekovih pravic na Kosovu, obsojali italijanske oblasti za njihovo nečloveško ravnanje z albanskimi begunci v Bariju leta 1990 in simpatizirali z žrtvami na Trgu nebeškega miru. Med mnogimi ljudmi je prevladovalo prepričanje, da je Slovenija s tem, ko je postala samostojna, že tudi uresničila demokracijo in sprejela mednarodno uveljavljena pravila glede temeljnih svoboščin in človekovih pravic.

Mednarodna skupnost je v procesu, ko je šlo za priznanje nove neodvisne Republike Slovenije, podpirala tako slovensko samopodobo. Prve so jo podprle države, ki so se same odcepile, to so Hrvaška, Litva in Estonija, 19. decembra so jim sledile Islandija, Švedska in, najpomembnejša, Nemčija. Ker se je razbitje Jugoslavije dogajalo na liniji iste nacionalistične logike kot združevanje obeh Nemčij, bi nemški voditelji težko zagovarjali drugo, ne da bi se zavzemali za prvo. Vatikan, ki je v vsaki antikomunistični državi videl velik korak naprej za človeštvo, je sledil Nemčiji. Proces priznavanja se je končal, ko so na začetku leta 1992 Slovenijo priznale – četudi bolj obotavljivo – države Evropske unije in Združene države Amerike. Glede na vrsto pogojev, ki so jih postavile države Evropske unije, je priznanje temeljilo na zaupanju, da bo nova država demokratična in da bo spoštovala človekove pravice.

Ljudem zato ni prišlo niti na misel, da Slovenija begunce obravnava kako drugače kakor demokratično ali da popolnoma ne spoštuje njihovih pravic. Vero v ta »dejstva« je še krepilo to, da je Slovenija v besedah sprejemala take

norme in pravila glede obravnave beguncev. V tej luči lahko tudi razumemo pomembno vlogo, ki jo je dobil Rdeči križ celo v zadevah, ki navadno spadajo pod državo.

2.2. ODGOVORNOSTI NOVE EVROPSKE NEODVISNE DRŽAVE

Drugi vatel za ocenjevanje ravnanja mlade države z begunci nemudoma vpelje načine, v luči katerih se zahteve po demokraciji in človekovih pravicah pokažejo manj absolutne. Prišlo je do hierarhizacije vrednot, po kateri je postala odgovornost na novo neodvisne države do njenih državljanov (tako glede varnosti kakor glede napredka) bolj cenjena kot odgovornost do »drugih«. Ta drža, ki jo drugje po Evropi izraža skrajna desnica (denimo geslo »najprej naši ljudje« bloka *Vlaams* v Belgiji), se je pokazala v izjavi generalnega sekretarja Rdečega križa Slovenije Mirka Jeleniča:

- 2 Mislim, da smo to mejo že presegle in skrajni čas je, da nam kdo pomaga. Vsekakor menim, da ne bi bila nobena katastrofa, če bi Slovenija mejo zaprla. Smo samostojna država in tega se za zaščito svojih državljanov poslužujejo vse vlade (*Slovenec*, 29. 4. 92).

Rdeči križ je prevzel vlogo figovega lista za državo. Medtem ko navadno pričakujemo, da bo humanitarna organizacija na lestvici vrednot višje postavila svojo skrb za ljudi v stiski, pa se je Jelenič osredotočil na pravico suverene države, da zapre meje, ker je njena dolžnost, da »varuje« svoje državljanke. Da tak ukrep ni obveljal za »katastrofalnega«, kaže, da je šlo za perspektivo slovenske države, ne pa za perspektivo beguncev ali organizacije, katere namen naj bi bil beguncem pomagati.

Tako ni presenetljivo, da je enako lestvico vrednot sprejela večina medijev; oglejmo si primer (3):

- 3 Drugi val beguncev, tokrat iz BiH, pa že zastavlja resna vprašanja. Do kod lahko sega naša **humanitarnost** in koliko ter kako smo dolžni kot suverena država pomagati svojim sosedom. [...] Bati se je, da bomo takoj po končanih balkanskih vojnah priče romunskemu ali albanske-mu sindromu, novim valom beguncev, vsega tega pa Slovenija pod nobenim pogojem več ne bo mogla prenesti. Zato moramo razmisliti že zdaj, kolikšna je **cena naše neodvisnosti** (*Slovenec*, 29. 4. 92; podčrtujemo mi).

Tako so zahteve po »humanitarnosti« in »neodvisnosti« usmerili druge proti drugim: seveda so slednje zmagale. Kot v (2), kjer je bila potreba po »varovanju« državljanov popolnoma neopredeljena, tudi v (3) ni nobenega pojasnila o tem, kako bi begunci lahko ogrozili »neodvisnost« ali kakšna bi bila »cena«, ki jo je treba plačati.

Vodilni politiki in intelektualci so se pridružili zboru. Član parlamenta in poslanec Stranke za demokratično prenovu (zdaj Združene levice socialnih demokratov) in profesor filozofije na Univerzi v Ljubljani dr. Lev Kreft je marca 1993 menda precej jasno rekel tole:

- 4 Postavljeni smo pred izbiro med človekoljubjem in odgovornostjo lastne dežele (da ne bi postali »odlagališče ostankov etničnega čiščenja«), je razmišljal podpredsednik državnega zbora dr. Lev Kreft in opozoril na dilemo, pred katero smo postavljeni: ali bomo prva država za trdnjavskimi zidovi razvite Evrope, spravljena na toplem in varnem, ali pa nestabilna vojna krajina in sanitarni kordon tik pred trdnjavskimi zidovi Evrope (*Delo*, 30. 3. 93; poudarki so naši).

Namesto preproste hierarhije ta ubeseditiv uveljavlja zbiro med dvema izključujočima se alternativama: človekoljubju in odgovornosti. Še več, ne gre za izbiro med enakimi. Frivolne konotacije besede *človekoljubje*, ki ne pomeni samo »humanitarizma« ali »človeškosti«, ampak tudi »človeško dobroto« in »filantropijo«, kar jo postavlja v polje prijaznih, a potratnih gest, so v ostrem nasprotju z jasno besedo *odgovornost*. Razvil se je nov sistem vrednot, v katerem je motivacija postala nedvoumna: takojšnja povezava z Evropsko unijo je vprašanje odgovornosti; človeške žrtve pri tem ne štejejo.

2.3. OBJEKTIVNE MOŽNOSTI

Medtem ko so privlekli na dan odgovornost do državljanov nove države (2.2.), da bi z njo zakrili zahteve, povezane z demokracijo in človekovimi pravicami (2.1.) – postopek, ki je impliciral rangiranje med obema vrstama razmišljanja –, pa je tretji eksplicitni standard legitimizacije temeljil na domnevno objektivni in nevrednostni oceni meja, do katerih lahko seže pomoč.

Tega merila niso uporabljali samo politiki, tudi uradniki Rdečega križa so trdili, da »smo prišli do točke, ko ne moremo več pomagati«; o tem, da je bilo to merilo splošno sprejeto, govori tudi suhoparno poročanje medijev:

5 [...] begunski val, ki je že preplaval tako moralne dolžnosti kot zmožnosti ekonomsko izčrpane Slovenije, to kljub neizmerni pripravljenosti, da stori vse, kar je v njeni moči, sili k novim ukrepom« (*Delo*, 28. 4. 92; poudarki so naši).

Metafora, sestavljena iz besed *val* in *preplaviti*, skupaj s preteklikom (*je preplaval*) in časovnim prislovom *že* ustvarja podobo nenadzorovane vsevprek razlivajoče se naravne sile, ki pa jo je v prihodnje treba zaježiti, da ne bi naredila še več škode: zato so potrebni »novi ukrepi«. Ker je »ekonomsko izčrpana« Slovenija izpolnila »moralne dolžnosti« in porabili vse »zmožnosti«, ne more storiti nič več. To stališče je bilo predstavljeno kot objektivno dejstvo, ki nima s »pripravljenostjo« pomagati nič skupnega.

Menda ni treba posebej poudarjati, da se za »objektivnostjo« skriva neskončen svet nejasnosti, ki omogoča, da to merilo poljubno uporabljamo in z njim polnimo »odgovornost«, ki je na lestvici vrednot višje od demokratičnih načel in človekovih vrednot.

3. TEMELJI LEGITIMIZACIJE: KONSTRUIRANJE BEGUNSKÉ PROBLEMATIKE

3.1. BEGUNSKI VAL: VPRAŠANJE ŠTEVILK

Metafora *begunskega vala* (5) uteleša enega najočitnejših vidikov pri konstruiranju begunske problematike – gre za gole številke, s katerimi je mogoče objektivno podpreti omejitve glede tega, kaj Slovenija lahko stori. Politiki in novinarji so z združenimi močmi prikazovali podobo resničnega tveganja, da slovenska država doživi kolaps. Toda vprašanje številke ni bilo tako preprosto, kot se zdi.

Kmalu po prvem množičnem prihodu beguncev so oblasti začele trditi, da smo že zelo blizu maksimalnemu številu beguncev, ki jih Slovenija še lahko sprejme. Natančno število je bilo kajpada stvar političnih odločitev in retorike, saj resničnih argumentov ni nikoli nihče navajal.

Navidezen argument je bil, da so tako imenovani »zbirni centri« (evfemizem za begunska taborišča) polni. Dejansko pa ni šlo za vprašanje, ali so begunski centri polni, pač pa zato, ali jih je zadosti. Ko je bilo, denimo, maksimalno število beguncev, ki naj bi jih Slovenija še »prenesla«, trikrat preseženo, je Ministrstvo za obrambo razglasilo, da bo odprlo nove centre. Še več, vsi centri (z izjemo kamniškega, kjer so begunci stanovali v avtomobilskih prikolicah) so bili v stavbah, ki so bile sezidane veliko pred prihodom beguncev: vojašnicah, neizkoriščenih šolah, bivališčih za sezonske delavce in pod.

Junija 1992 je vlada razdelila *Poročilo o problematiki beguncev v Republiki Sloveniji* (v angleščini), kjer beremo:

- 5A Število beguncev je že preseglo zgornjo mejo oseb, ki jih Slovenija lahko sprejme in hkrati še zagotavlja organizacijski in ozemeljski nadzor. Ta zgornja meja je 10.000 oseb. Za Slovenijo so begunci velikanski problem, saj predstavljajo že 3% celotnega prebivalstva, kar bi v primeru Nemčije pomenilo — če naredimo primerjavo s to državo — 2 milijona beguncev.

Nov val beguncev bi resno ogrozil življenjsko raven v Sloveniji, prav tako pa zmožnost zagotavljanja državne varnosti. Že zdaj imamo 13% nezaposlenost. Dve povprečni plači ne pokrivata več minimalnih življenjskih stroškov štiričlanske družine (str. 2–3).

V tem citatu je absolutnost, s katero je »mejno« število »10.000 oseb« predstavljeno kot skrajna »zmožnost« Slo-

venije, v ostrem nasprotju z argumentacijsko šibkostjo – zanesljivo znamenje, da je število popolnoma naključno. Kako bi Republika Slovenija izgubila »organizacijski in ozemeljski nadzor«, če bi morala sprejeti več kakor 10.000 beguncev? Kako to, da Republika Slovenija še ni izgubila svojega »nadzora«, če je število beguncev že preseglo 3% »celotnega prebivalstva« (približno 60.000, kar je število, ki ga navaja isti dokument)? Četudi ne gre dvomiti, da utegne biti »življenjska raven« prizadeta spricho velikih skupin ljudi, ki potrebujejo državno pomoč, dokument tudi navaja, da samo kakšnih 15.000 od skupno 60.000 beguncev živi v »zbirnih centrih«, drugi pa so pri sorodnikih in prijateljih. Dramatično naravo položaja nesrečno ponazarja »13% nezaposlenost«, odstotek, ki velja za standard v večjem delu Evrope in je precej nižji kakor, na primer, v nekdanji Vzhodni Nemčiji. In nazadnje, če »dve pov-prečni plači ne pokrivata več minimalnih življenjskih stroškov štiričlanske družine«, potem bi pričakovali, da za take družine prav tako skrbi država, če naj bi bil argument relevanten; država kajpada zanje ne skrbi.

Četudi je bilo besedilo (5A) v angleščini, je bilo morebiti prvotno neposredno ali posredno namenjeno domači rabi, saj je moledovalo za podporo glede omejitev priseljevanja beguncev, hkrati pa se je odkrito zavzemalo za humanitarna načela. Povezava z zunanjim svetom navsezadnje ni mogla biti tako učinkovita, saj so se v nekem trenutku med pomočjo za begunce znašla tudi zdravila proti malariji.

Mediji so - z redkimi izjemami - prevzeli vladno stališče; to je jasno iz (6):

- 6 Sprejmemo lahko največ 15.000 beguncev, in na ta problem vlada že nekaj časa opozarja. Že zdaj je beguncev skoraj enkrat toliko (*Slovenec*, 30. 4. 92).

Specifikacija zgornje meje tako ni podrejena vladnim »opozorilom«, temveč je prikazana kot neodvisno »dejsstvo«. Zdi se, da je v okoliščinah, ki so bile razumljene kakor »nevarnost od zunaj«, med novinarji prišlo do močnega procesa identifikacije z nacijo in nacionalnim interesom. Slovenski tisk se je zato zelo resno ukvarjal z vprašanji »Ali je v Sloveniji preveč beguncev?« in »Ali naj zapremo meje?« Pritrdilni odgovor na taki vprašanji je bil nekakšen tihi dogovor med politiki (ki so o tem govorili na vsaki tiskovni konferenci), mediji in širšo javnostjo.

Zdi pa se, da je bilo več strinjanja glede naključno iz-

brane kvote – četudi je bilo tudi tu nekaj sprememb – kot glede dejanskega števila beguncev, ki je bilo očitno podrejeno inflaciji in manipulaciji. Tako je poslanec Ljudske stranke (nekdanje Kmečke stranke) dr. Ludvik Toplak in sedanji dekan Univerze v Mariboru dejal:

- 7 [...] koliko beguncev Slovenija sploh še lahko sprejme, saj je bilo že pred časom rečeno, da jih je lahko za največ dva odstotka prebivalcev Slovenije. Zdaj jih je že več kot 70 tisoč, **neuradno pa** še več (prepis govora v parlamentu).

Prislov *neuradno* vpeljuje razliko med uradnimi številkami (za katere ni jasno, na čem temeljijo, saj se zelo razlikujejo med seboj, še zlasti če primerjamo številke za domačo rabo in tiste za mednarodno) in neuradnimi podatki. Na to, da moramo te vzeti resno, nas napeljuje raba veznika »pa«, ki ga je v splošnem mogoče zamenjati z »in«, ki pa deluje kot sprevračevalec argumentativnega pričakovanja (cf.: Žagar, 1995)³. Takša praksa kajpada odpira možnosti za neskončne špekulacije in manipulacije. Število beguncev so zato včasih neskončno preveličevali in dramtizirali; tako je, denimo, skoraj leto zatem, ko je bilo po uradnih podatkih Urada za priseljevanje in begunce v Sloveniji največ 50.000 beguncev, generalni sekretar Rdečega križa Slovenije, ki je 3. marca 1993 govoril na mednarodni konferenci v Trstu, rekel takole:

- 8 V času vojne na Hrvaškem in **sedaj** v Bosni in Hercegovini, je bilo v Sloveniji nad 170.000 beguncev. To predstavlja 8% prebivalcev v naši državi (odlomek iz prepisa govora).

Manipulativnost tega navedka izhaja iz dvoumne časovne umestitve. Nikakor ni jasno, ali naj bi število 170.000 interpretirali kumulativno (edina interpretacija, ki bi se lahko približala realnosti »valov beguncev«, četudi tudi tedaj ni na voljo podatkov, s katerimi bi bilo mogoče potrditi to število) ali pa je to poskus podpreti (jezikoslovno možno) referenco na čas izjavljanja. To dvoumnost vzpostavlja kombinacija preteklika (*je bilo*) z eksplicitno referenco na čas izjavljanja s pomočjo prislova *sedaj*. Izjava je modro zavarovana pred kritiko s tem, da se izogiba sedanjiku in da je za veznikom »in«, ki ga lahko interpretiramo, kot da sugerira časovno zaporedje, uporabljen »*sedaj*«. Interpretacija, ki vsebuje simultanstvo, je poslušalcu tako rekoč vsiljena, brž ko govorec navede odstotke (8%): 170.000 je res približno

3 Pa bi sicer lahko zamenjali z nemarkiranim in, toda rezultat takšne zamenjave bi bilo oslABLJENO stopnjevanje. Razlog, zaradi katerega pravimo, da pa deluje kot sprevračevalec argumentativnega pričakovanja, je tale: stavek »zdaj jih je že več kot 70.000« v danem argumentativnem kontekstu implicira, da gre za tako veliko število, da si večjega skorajda ne moremo zamisliti. Pa takšno pričakovanje (oz. nemožnost pričakovanja) z vpeljavo »še več« spreobrne in pozornost usmeri na nepričakovano stopnjevanje.

8% od dveh milijonov prebivalcev Slovenije. Ti procenti so brez predpostavljene simultanosti nerelevantni.

3.2. GROŽNJE JAVNEMU REDU

Begunci, ki so »preplavili« Slovenijo v tako velikan-skem in nenadzorovanem številu, so doživeli proces abnormalizacije in kriminalizacije. Oboje je vidno v (9):

- 9 Ti begunci namreč povzročajo vse več nereda, motijo navade v mestu ter v posameznih šolskih in športnih objektih -, skratka povzročajo naraščanje nacionalnih napetosti na Jesenicah, ki bi glede na veliko število prebivalcev iz republik bivše Jugoslavije utegnile dobiti večje razsežnosti. Povsem racionalne razlage ti strahovi prebivalcev sicer nimajo, saj tudi doslej begunski center ni skrbel za druge begunce. Res pa je, da je na Jesenicah vse več konfliktov z nacionalnimi razsežnostmi, grožnje z bombami pa se že spreminjajo v resničnost. Tako so prejšnji teden neznanci razdejali bife Čedo in bližnjo prodajalno, nasilje v mestu se veča in čas bi bil, da bi minister Bavčar skupaj z Uradom za begunce razmislil, kako nadzirati tiste begunce, ki živijo pri družinah. Preden bo prepozno (*Večer*, 4. 11. 92).

Begunci, ki so drugačni in se drugače vedejo, so tako krivi, ker »povzročajo vse več nereda«, »motijo navade v mestu« in navsezadnje »povzročajo naraščanje nacionalnih napetosti«. Način razmišljanja je nedvomno homogenističen: že sama navzočnost tujcev je abnormalna in potemtakem po definiciji problematična. Korak od abnormalizacije do kriminalizacije je storjen s preprosto anaforično referenco (*cf.* podčrtane dele), ki vzpostavlja identifikacijo med »begunci« in »neznanci«, ki so razdejali bife in bližnjo prodajalno, in med begunci in celo manj znanimi človeškimi silami za »bombnimi grožnjami«.

Čista spekulacija je tako povzdignjena na raven dejstva. Zgolj potencialno, kot v (10):

- 10 [...] begunci, ki so lahko potencialno storilci kaznivih dejanj [...] bodo vplivali na nezaupanje tujcev do varnosti v Sloveniji (*Dnevnik*, 29. 4. 92).

Opis se ne nanaša na že omenjena pretekla dejanja, temveč zgolj na možnost, da bi begunci zagrešili kazniva dejanja. Primer *tavtološkega poudarka* (vsak človek je potencialen storilec kaznivih dejanj), poudarjen z »lahko«, se izmuzne tautologiji in poudarek tako učinkovito izpelje, da »nezaupanje do tujcev« do popolnosti in zadovoljivo pojasni.

3.3. NA KRATKO

Da bi ponazorili podobo beguncev, ki je nastajala v javnosti, bi lahko našteali številna poročila. Zadošča naj zgled z ustrezno dramatičnim naslovom »Rubikon begunskega vprašanja« (*Delo*, 29. 4. 1992). Članek začne (11) s pozivom k višjim nalogam, ki jih ima nova neodvisna država (*cf.* 2.2.) in zavrne možno kritiko, ki bi utegnila izhajati iz potrebe po spoštovanju človekovih pravic (*cf.* 2.1.), in poudarja, da je ta država enaka drugim evropskim državam. Argument je jasen: Sloveniji ni treba pokazati več solidarnosti z bosanskimi begunci kakor kateri koli drugi državi, saj ni več del skupne politične entitete. Članek se vprašanju, ali sama odcepitev govori o ohlajenih solidarnostnih čustvih, tako elegantno izogne.

- 11 Očitno se tako Evropa kot tudi mi sami premalo zavedamo, da je Slovenija zdaj samostojna in mednarodno priznana država in se mora temu primerno tudi vesti. Zakaj bi se do beguncev iz BiH obnašali drugače kot pa ostala Evropa? Morda zato, ker smo nekoč živeli v skupni državi, ali pa, ker tako mislijo v sosednji Hrvaški?

Pisec članka, ki v *Delu* navadno »pokriva« kriminal, potem predstavi podobo, v kateri povezuje opis beguncev (nekateri so dezertjerji, večina pripada nižjim socialnim slojem in nekateri so tako slabega zdravstvenega stanja, da utegnejo izbruhniti epidemije) s trditvami, da je bil njihov beg nepotreben (zbežali so zaradi govoric) in popolnoma nekoristen (končajo v šotorih, ki jih je tam, od koder prihajajo, v izobilju). Njegov sklep, ki je v glavnem impliciten, komajda lahko presenetli:

- 12 Poleg tega na meji zavračajo tudi vojaške obveznike, ki se skušajo **pretihotapiti** čez našo mejo, da bi se tako **izognili** obrambi svoje države. Skrbeti za približno 25 tisoč beguncev iz BiH in Hrvaške ni ravno lahko, saj prihajajo k nam ljudje iz **nižjih socialnih slojev**. Ne gre za to, da bi jih podcenjevali, treba pa je vedeti, da je **zdravstveno stanje** posameznih beguncev **že tako hudo načeto**, da bi utegnile izbruhniti **manjše epidemije**. Edina možna rešitev za nove begunce so šotori. Teh pa ne primanjkuje niti tam, od koder so se begunci zatekli k nam. Čudno se zdi, da ljudje bežijo iz vasi zato, ker so **menda v sosednji vasi nekoga ubili**. Kaže, da se nihče od njih ne zaveda, da močni propagandni aparat deluje v prid srbskim ekstermistom, ki pa se niso organizirali v takšni meri, da bi izseljena območja lahko naselili s svojimi prebivalci.

Čeprav se zdi takšno razmišljanje kruto, se mora naša država vendarle zavedati stvarnih možnosti in v njihovem okviru reševati problem begunstva (poudarki so naši).

4. LEGITIMACIJA REŠITEV »PROBLEMA«

4.1. ZAPIRANJE MEJA

Očitna rešitev, ki jo je izbrala slovenska vlada že avgusta 1992, je bila zapiranje meja za begunce. V zagovor take politike so gostobesedno navajali objektivni standard (kaj je mogoče), ki ni odvisen od politične pripravljenosti pomagati beguncem (13, 14):

- 13 Breme, ki ga veliko število začasnih beguncev predstavlja za to mlado državo, je že zdavnaj preseгло meje njene **objektivne zmožnosti**, zato že od 10. avgusta 1992 ne podeljujemo več statusa začasnega begunca, kljub temu, da še vedno pribeži določeno število prebivalcev z ogroženega območja na naše ozemlje« (*Urad za priseljevanje in begunce*, Govor na seminarju o reševanju begunske problematike v Republiki Sloveniji, 15. 03. 1993, str. 2).
- 14 V Republiki Sloveniji so izčrpane vse možnosti za nastanitev in preskrbo začasnih beguncev, tako da jih Slovenija v prihodnje ne more več sprejemati (*Urad za priseljevanje in begunce*, maj 1993, Informacija o potrebah humanitarne pomoči začasne begunce v begunskih centrih in za tiste, ki živijo pri družinah, str. 7).

Nenavadno, toda s stavkom, ki ga navajamo kot (14), se končuje besedilo v angleščini, ki je datirano dosti po zaprtju meja, ki pa je natančno pojasnjevalo, kakšno materialno in finančno podporo bi Slovenija rada dobila od mednarodne skupnosti, da bi lahko obvladala »begunski problem«.

Da bi Slovenija ohranila samopodobo, temelječo na konceptih demokracije in človekovih pravic (cf. 2.1.), si je oblast prizadevala pokazati, da je zaprtje meja najboljša rešitev za same begunce, saj ta država resnično ne more več poskrbeti zanje:

- 15 To bi povzročilo resnične motnje pri **preskrbi** beguncev, **neugodno politično razpoloženje**, dodaten pritisk na že tako premajhne možnosti države, kar pa bi imelo za posledico tudi **zmanjšanje standarda** pri zagotavljanju materialnih pogojev za nastanitev, prehrano, zdravstveno varstvo in izobraževanje beguncev.

Menda ni treba posebej poudariti, da ta formulacija čisto nič ne pojasnjuje nobenega od pomembnih pojmov: *preskrba*, *neugodno politično razpoloženje* in celotni sklop okoli *zmanjšanja standarda*. Tako, denimo, odlomek ne postavlja

vprašanja o tem, kdo ali kaj oblikuje politične mnenjske okvire, pač pa sugerira jasen odgovor: prihod več beguncev.

4.2. DALEČ OD OČI, DALEČ OD SRCA

»Urediti« pa ni bilo treba samo števila beguncev, ampak tudi njihovo vidnost in pozornost, ki jo privlačijo. Tako je predstavnik enega izmed begunskih centrov rekel:

- 16 [...] Naša posebna težava je že lokacija centrov - tisti v samskih domovih je tik ob cesti in je nadzor zelo otežen, drugi v kasarni pa je čisto blizu PTT centra in vse bolj moteč za okoliške stanovalce. Ob tem pa smo v Mariboru, kot kaže edini v Sloveniji, na izrednem udaru muslimanskih organizacij, ki bi rade tu naredile nekakšen islamski center kot povezavo med centroma v Zagrebu in na Dunaju (*Plus*, 4. 92).

Predstavnik Urada za priseljevanje in begunce je pozimi 1993, ko naj bi zaprli enega izmed centrov, rekel tole:

- 17 Center leži neprimerno blizu mejnega prehoda Predor Karavanke, ogrevanje bi bilo možno samo z elektriko, kar je predrago. Jesenice z okolico so že močno obremenjene z begunci, ki prebivajo pri družinah, barake, v katerih zdaj prebivajo begunci, pa so bile že pred njihovočasno naselitvijo določene za rušitev. (*Večer*, 4. 11. 92).

Četudi je seznam razlogov dolg, je vendarle presenetljivo, da bližina meje sodi med take razloge. Le zakaj bi bila bližina mejnega prehoda (prav kakor bližina ceste ali pošte v (16) tako moteča? Ker bi begunci lahko zbežali? Oblast – če ne tamkajšnji prebivalci – bi bila navdušena, če bi se to zgodilo. Zdi se, da je bil problem v tem, da so bili begunci opazni: beguncev naj bi namreč nihče ne videl. Omenjeni center v Hrušici blizu Jesenic, je bil res blizu mednarodne ceste, ki pelje iz avstrijskega Beljaka v Ljubljano, in sicer blizu vhoda v karavanški predor. Direktor Urada za priseljevanje in begunce, čigar zamisel je bila, da je treba center zapreti, je v intervjuju za *Mladino* glede tega izjavil:

- 18 Jesenice so nakazale problem. Namigi, da so razmere neprimerne, pa so prišli tudi od drugod. Barake so bile predvidene za rušenje. Po drugi strani pa - res je, predor je tam. Po svoje je to naša glavna pove-zava z Zahodom in res se mi ne zdi najbolj primerno ... (*Mladina*, 17.11.92)

Merila za »primernost« ali »ustreznost« so se tako zožila na to, da center stoji blizu izhoda Slovenije na Zahod.

Naslednje vprašanje je pripeljalo do reperspektivizacije vprašanja okoli begunske vidnosti oz. opaznosti:

19 v: Mislite, da je treba begunce skriti?

o: Ne, to pa ne. Vendar me zelo moti, da nekateri hodijo v zbirne centre, kot da gredo v zoološki vrt in si ogledujejo znamenitosti. Zato sem tudi naročil, da v zbirni center ne sme nihče, če tega ne dovolimo (*Mladina*, 17. 11. 92).

Tudi tukaj je bil namen ukrepe prikazati kot nekaj, kar je v prid beguncem.

4.3. PRAVICA DO DELA

Zelo pogosta pritožba glede beguncev je bila, da ne delajo, temveč zgolj »jemljejo« denar in tako zapravljajo skromna sredstva slovenske države. Tako so jih obsojali za nekaj, kar je v resnici nadzorovala večina: beguncem iz Bosne in Hercegovine je bila odvzeta pravica do dela, edina izjema so bili učitelji in bolniške sestre v samih begunskih centrih. Direktor Urada za priseljevanje in begunce je na mednarodnem sestanku o begunski problematiki, ki je bil marca 1993 v Trstu, rekel:

20 Čas bivanja začasnih beguncev v Republiki Sloveniji se podaljšuje, zato je vse bolj čutiti potrebo po zapolnitvi **prostega časa**.

Znano je namreč, da **začasni begunci po določenih mednarodnih konvencij ne morejo biti zaposleni**, zato tudi pri nas nimajo te možnosti. Zaposleni so lahko le v okviru zbirnega centra, ne pa tudi zunaj. Organizacija dela in življenja v zbirnih centrih Urada za priseljevanje in begunce je zasnovana tako, da se poskušajo začasnimi begunci čim bolj zaposliti v smislu odgovorne skrbi zase in za druge ter razbremenitve psihosocialne napetosti (*Urad za priseljevanje in begunce*, maj 1993, Govor na seminarju o reševanju begunske problematike v Republiki Sloveniji, str. 7–8).

Težko se je izogniti – morebiti čisto nenamernemu – cinizmu, ki zadeva *prosti čas*, v zvezi z ljudmi, katerih edina resnična prednost je čas. V tej izjavi bolj moti trditev, da »začasni begunci po določenih mednarodnih konvencij ne morejo biti zaposleni«, trditev, ki je ljubko zavita v nosilca predpostavke *znano* je, v izraz, ki najbolj zanesljivo odvrča od ugovaranja. Seveda pa je nujno, da odlomek to »dejstvo« predstavlja za znano, saj ne navaja nobenih mednarodnih konvencij te vrste.

Prvič, pojem *začasni begunci* je tukaj uporabljen, kot bi imel ta pojem jasno definiran status v mednarodni zakonodaji. V resnici je popolnoma obstranski in v zakonodaji ne nastopa – kaj šele, da bi obstajali zakoni, ki bi predstavnikom te kategorije prepovedovali delati. Vojni begunci iz nekdanje Jugoslavije očitno avtomatično ne sodijo pod konvencijo Združenih narodov, ki ureja status beguncev (28. julij 1951), in ne pod ustrezen protokol, ki ureja status beguncev (31. januar 1967). Naziv »konvencijski begunec« velja za vse osebe, ki jih država prizna za begunce, zato ker v skladu s konvencijo in protokolom lahko dokažejo utemeljeno nevarnost, da jih bodo preganjali na podlagi rase, vere, nacionalnosti, političnih idej ali pripadnosti v kakšni družbeni skupini. Na temelju enakih načel lahko nekoga priza kot begunca tudi neposredno Visoki komisariat za begunce pri Združenih narodih, tudi če ta begunec biva v državi, ki ni sprejela konvencije in protokola, in tudi, če so mu status konvencijskega begunca zavrnil; s tem postanejo »mandatni begunci« in uživajo zaščito ZNVKB (UNHCR), ne pa nujno tudi vseh pravic, ki izhajajo iz konvencije; njihov status je »humanitaren« (ali status B). Vsaka država lahko sama dodeli bodisi konvencijski ali humanitarni status skupini ljudi, ki je širša, kot jo opredeljuje konvencija. Ta status navadno dobijo cele skupine ljudi, ki zbežijo iz svoje dežele zaradi splošnega nasilja, tuje agresije, notranjih spopadov, množičnih kršitev človekovih pravic ali katere koli okoliščine, ki resno ogroža javni red. Tako razširitev koncepta »begunca« so kolektivno sprejeli zaradi regionalnih zahtev, na primer za Afriko v Konvenciji AOU, ki ureja posebne vidike begunske problematike v Afriki (10. septembra 1969); ta vidik je tudi del tako imenovane Kartagenske deklaracije, ki jo je sprejela Organizacija ameriških držav. Za Evropo ni bila sprejeta nobena taka deklaracija. Aprila 1981 je posebna ekspertna skupina izvršnega odbora ZNVKB (UNHCR) razpravljala o vprašanju množičnega bega in v svojem poročilu uporabila izraz »začasni begunec«, s katerim je označila ljudi, ki uživajo zaščito države, medtem ko se zanje išče dolgoročnejša rešitev.

Na podlagi tega poročila je Slovenija odločila, da bo tudi sama vpeljala naziv »začasnega begunca«, toda sčasoma so ga spremenili v navidezno ustaljeno kategorijo z jasnimi legalnimi implikacijami. Precej perverzno so se tako sklicevali na mednarodno avtoriteto, da bi pokazali, kako se držijo mednarodnih sporazumov o človekovih pravicah (kakršni ne obstajajo), hkrati pa so upravičevali idiosinkratično po-

litiko, za katero bi sicer težko rekli, da je kršila črko obstoječih sporazumov, zanesljivo pa njihovega duha.

Ko je pozneje, leta 1994, Urad za priseljevanje in begunce prevzel nov direktor, se je proces legitimizacije obrnil in se osredotočil na pomanjkljivosti okoli legalnega statusa beguncev:

- 21 Dokument, ki ga imajo begunci sedaj, nima značaja upravne odločbe, ker nima temeljev v pravnih aktih. [...] Begunci so samo registrirani, nimajo pa statusa. Status so zgolj de facto pridobili s prestopom državne meje. S kartončkom so samo upravičeni do določenih ugodnosti, recimo do zdravstvenega zavarovanja (prepis intervjuja z novim direktorjem, aprila 1994).

Dejstvo, da begunci »nimajo statusa«, je kajpada povezano s tem, da so »začasni begunci«, in z njihovo lastno nepripravljenostjo, da bi zares imeli status znotraj slovenske družbe. To, skupaj s sklicevanjem na nezaposlenost in z načelom »najprej Slovenci«, dopolnjuje argumentacijo, zakaj jim je bila zavrnjena pravica do dela. Tako je predstavnik Urada za priseljevanje in begunce rekel:

- 22 Vedeti moramo, da so begunci prišli za omejeno obdobje. Zdi se, da ni nihče zainteresiran za integracijo, zato nima smisla, da bi jim ponudili delo. V načelu bi lahko našli delo za vse. A saj veste, kakšna je v Sloveniji nezaposlenost. Nikakor se ne sme zgoditi, da bi namesto naših nezaposlenih ljudi dobili službe begunci.

4.4. SVOBODA GIBANJA

Čeprav v Splošni deklaraciji o človekovih pravicah popolnoma eksplicitno piše, da »ima vsakdo pravico do svobode gibanja in bivanja v okvirih vsake države (13. člen), je slovenska vlada neženirano sprejela ukrepe, s katerimi so beguncem omejili gibanje. Poskus, da centrov ne bi postavili preblizu cest (cf. 4.2.), je bil eden teh ukrepov. Prav tako so si prizadevali, da bi s krhkim retoričnim ravnotežjem hkrati priznavali načelo svobode gibanja in upravičevali hude omejitve te svobode. Tako kot v (18) so v argumentacijo uporabili standarde »primernosti«:

- 23 Vodstvom zbirnih centrov pa smo priporočili, naj izhod beguncev le uskladijo z lokalnimi razmerami. Na Blokah, denimo, je nastanjenih več beguncev, kot je domačinov, zato ne bi bilo primerno, če bi se vsi tamkajšnji begunci naenkrat pojavili v kraju (Večer, 31. 7. 93).

Metoda »usklajevanja (ali prilagajanja) lokalnim razmeram se je omejila na zahteve po dovolilnicah za izhod, ki jih niso dajali na zahtevo vsakega begunca, pač pa na podlagi presoje, kaj je »ustrezno« »lokalnim razmeram«. Same dovolilnice so dobile zanimivo utemeljitev (cf. 24).

- 24 Nihče jim ne brani, da bi zapuščali zidove vojašnice. Lahko gredo, potrebujejo pa - dovolilnico. Zapor? »Ne,« pravi vodja centra Ervin Vidovič. »Kadarkoli želijo, lahko gredo ven. Formalnost z dovolilnico pomeni zgolj to, da imajo pri rokah dokument. Tujci so, brez dokumentov. In če jih kdo legitimira, je dovolilnica njihov edini dokaz, od kod so (Večer, 29. 5. 1993).

Kajpada se postavlja vprašanje, zakaj begunci ne bi mogli kot identifikacijski dokument kratko malo obdržati svojih registracijskih izkaznic Rdečega križa (ki so jih varno hranili v upravi centra). Kot v (24) je pravica večkrat poudarjena, omejitve pa kolikor mogoče pritišane. Naj navedemo še en primer vzajemne igre med politiko in oceno lokalnih razmer (25):

- 25 Ker ni z begunci nobenih težav in ni pritožb krajanov Veržeja, vodstvo centra nič kaj pretirano ne omejuje njihovega gibanja. Res se mora vsak, ki hoče v vas, prijaviti dežurnemu, vendar jih ti vedno pustijo iz centra. Begunci lahko potujejo tudi v Ljutomer, vendar za tja že morajo dobiti dovolilnico (Delo, 15. 2. 1993).

Omejitev svobode gibanja je bila del splošno sprejete politike. Že pred neodvisnostjo in še preden so begunci zares postali »problem«, je ta omejitev že prišla v zakon o tujcih; v 22. členu tega zakona piše:

- 26 Izvršni svet Skupščine Republike Slovenije lahko tujcem z odlokom omeji ali prepove gibanje na določenem območju ali prepove stalno ali začasno prebivanje v določenih krajih iz razlogov javnega reda.

Tako si je slovenska država dodelila pravico, da z odlokom omeji svobodo gibanja tujcem. Če takega odloka ni (v času dogodkov, ki jih opisujemo, takega odloka ni nihče niti predlagal), je vsak ukrep, ki ga sprejme lokalna uprava posamičnega begunskega centra, nezakonit. Zato je slovenski Odbor za varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin poleti 1992 poslal predsedniku vlade pismo in ga v njem naprosil, naj razišče spoštovanje človekovih pravic beguncev in zagotovi, da ne bodo kršene. V enem letu Od-

bor ni pričakal odgovora iz kabineta predsednika vlade. Na novinarsko vprašanje o tem je predsednik vlade odgovoril: »Da nismo odgovorili? Se bom pozanimal.« Spremenilo pa se ni nič. Četudi sta enakost pred zakonom in pravica do nediskriminacije zapisani v slovenski ustavi, je pravica do svobode gibanja ostala predmet osebne odločitve upravnikov centrov, ki so jo sprejemali na podlagi ocene »lokalnih razmer«. Nekega dne so v ljubljanskem begunskem centru razglasili tale pravila:

- 27 1. Sobni starešine morajo narediti seznam tistih ljudi, ki bi radi naslednji dan odšli iz centra, in prinesiti seznam v pisarno rdečega križa vsak dan do dvanajstih opoldne.
2. Sobni starešine dobijo naslednji dan dovolilnice za tiste begunce, ki so bili prejšnji dan na seznamu.
3. Dovolilnice za izhod je mogoče dobiti samo in zgolj na ta način. Edina izjema je nujna zdravniška pomoč; v tem primeru je potrebno pismeno zdravnikovo dovoljenje.⁴

Ker so bile omejitve svobode gibanja beguncev videti tako zelo normalne, je bilo mogoče vsakršno »svobodo«, ki so jo vseeno dopustili, prikazati kot dejanje dobre volje. Oglejmo si (28):

- 28 Seveda pa si vsi skupaj žele izhod iz begunskega centra, v katerem so precej utesnjeni. Medtem so že uredili, da lahko gredo v mesto za **dve uri na teden, vendar največ v skupini do deset oseb**. Za vsak izhod seveda dobe dovolilnico («*Delo*, 10. 2. 1993).

Res pravo znamenje odprtosti.

4.5. IZOBRAŽEVALNA SEGREGACIJA

Kar zadeva begunske otroke, se je slovenska država takoj odzvala z izobraževalno segregacijo. Zvedeli smo, da v eni izmed srednjih šol v Postojni bosanskim otrokom niso dovolili obiskovati rednega pouka iz naslednjih razlogov:

- 29 [...] ali so razredi prepolni ali pa bi vključitev **tolikšnega števila** begunskih učencev **preveč spremenila strukturo učencev**. Zato so organizirali oddelek samo za begunske učence in v sredo pričeli s poukom (*Primorske novice*, 22. 10. 1993).

Presenetljivo je, kako zelo je v tem citatu poudarjeno število (cf. poglavje 3.1.): *tolikšno število*, kjer *število* poudarja

⁴ Izvirno besedilo je napisano v nenavadni mešanici slovenskega in bosansko-srbsko-hrvaškega jezika.

kvantitativnost, ki bi bi bila jasno razvidna že iz besede *tolikšno*; in še *preveč*. Tako lahko domnevamo, da so predlagane spremembe v »strukturi učencev«, ki pozneje niso prav nič pojasnjene, zgolj številčne. Ker je to očitno veljalo za zadosten razlog za segregacijo, ne gre dvomiti, da je družbeni model, ki je upravičeval ukrepe, homogeničen in da je vključeval impliciten prag tolerance.

Politike ločenega tretmaja se niso ustavile pri ločenih razredih. Slišati je bilo predloge, da za bosanske otroke ne bi uporabljali enakih meril kot za slovenske:

- 30 Mednarodne deklaracije (Svetovna deklaracija o izobraževanju za vse in drugi Unescovi dokumenti) Republiko Slovenijo obvezujejo, da zagotavlja možnosti za uresničevanje osnovnih izobraževalnih potreb. Vendar za uresničevanje omenjenega naša država nima potrebnih sredstev, zato bo ministrstvo predlagalo vladi, da sprejme odločitev o skrajšanem izobraževalnem programu zgolj ob zagotovljeni finančni pomoči iz tujine (*Večer*, 21. 8. 92).

Z drugimi besedami, celo drugačen (krajši in torej cenejši) izobraževalni program je odvisen od pomoči iz tujine. Oba vidika očitno kršita 22. člen Konvencije o statusu beguncev iz leta 1951, ki pravi:

- 31 1. Pogodbene države bodo glede osnovne izobrazbe omogočile beguncem enak tretma kakor svojim državljanom.
2. Pogodbene države bodo omogočile beguncem kolikor mogoče ugoden tretma, vsekakor pa ne manj ugodnega, kakor ga glede višje izobrazbe omogočajo tujcem v enakih okoliščinah na splošno, posebej pa, kar zadeva možnost šolanja, priznavanje tujih spričeval, diplom in doktoratov, oprostitev šolnin in dodeljevanje štipendij.

Izgovarjanje na slabe ekonomske razmere, ki naj bi upravičile odstopanje od pravil, je po navodilih Visokega komisariata za begunce sprejemljivo samo v deželah v razvoju – v kategoriji torej, s katero Slovenija, ki si prizadeva priti v Evropsko unijo, noče biti povezana. Ker pa bosanskim beguncem ni priznala statusa beguncev (*cf.* 4.3.), je kajpada lahko obšla to pravilo. Še več, priporočilo UNESCA, da naj bi bili begunski otroci prvo leto bivanja v tujejezični družbi deležni pouka v maternem jeziku, je bilo razumljeno zelo dobesedno, bila pa so tudi prizadevanja, da bi pouk v maternem jeziku podaljšali na precej več kot eno leto - pravzaprav za ves čas.

Zelo drastičen ločevalni ukrep je bilo tudi postavljanje novih šolskih poslopij, še zlasti v begunskih centrih, recimo v Črnomlju:

- 32 Kmalu spomladi bo 157 otrok od šestega do štirinajstega leta začelo obiskovati osnovno šolo v čisto novem poslopiju v krogu zbirnega centra. (*Republika*, 10. 2. 1993).

Kot je opaziti, stroški za zidavo novih šolskih poslopij nenadoma niso več pomembni. Stroške (30), ki so upravičevali skrajšane programe, so spet uporabili v praktični legitimizaciji dejstev (32); cf. (34).

Prvi praktični razlog za program zidave je bila varnost. Zdi se, da stik z bosanskimi otroki ogroža zdravje. Oglejmo si navedke iz pisma, ki so ga Ministrstvu za šolstvo in šport napisali starši, katerih otroci so hodili v isto šolo (dopoldanski pouk) kot bosanski otroci (popoldanski pouk):

- 33 [...] »Otroci (begunski, op.a.) so bili morda res zdravstveno pregledani, vendar pa je znano, da ne po slovenskih standardih in tako kot naši otroci. Dokler ni izvidov, da je njihovo zdravstveno stanje »b. p.«, prav tako kot zdravstveno stanje njihovih učiteljev, se o tovrstnih možnostih sploh ne nameravamo resno pogovarjati. Vemo, v kakšnem zdravstvenem stanju, žal, begunci so.«
[...] »Naša šola ima slabšo opremo, manj in slabša učila kot druge v občini. Je to vzrok, da nam hočete strpati v objekt begunce? Ker šole ni tako škoda? Torej se zavedate, **da gre za drugačno civilizacijsko in kulturno raven ter vedenjski vzorec**. Ne dovolimo, da bi bili naši otroci pod isto streho kot begunski, če so v drugih krajih lahko ločeni...« (*Dnevnik*, 04. 11. 1992).

Nasprotje med zelo specifičnim »b. p.«, ki v medicinskem žargonu kratica za *brez posebnosti*, in popolnoma nedoločno sklicevanje na »civilizacijo«, »kulturno raven« in »vedenjski vzorec« je očitno. Naj so skrbi za zdravje še tako iskrene, se je težko izogniti sklepu, da ti starši kratko malo niso hoteli, da bi bili njihovi otroci sploh skupaj z begunskimi otroci (celo ne v različnem času v isti stavbi), in da bi zlahka našli dobre splošnejše razloge, če bi begunski otroci dobili »b. p.« zdravniške izvide.

Drugi praktični razlog za ločevanje je bil v tem, da so bili centri oddaljeni od šol in da bi begunski otroci potrebovali prevoz v šolo (kar spet zvišuje stroške):

- 34 Za pouk v centru so se odločili predvsem zato, ker sta obe črnomaljski šoli oddaljeni od begunskega centra in bi za begunce morali organizirati dodaten prevoz (*Dnevnik*, 26. 11. 1992).

Črnomelj je v resnici majhno mesto s komajda nekaj tisoč prebivalci, kjer hoja od begunskega centra do katerekoli od obeh šol nikakor ne more biti problem. Veliko število učencev je moralo tako in tako vsak dan prehoditi to razdaljo; tudi begunski otroci, ki so živeli pri sorodnikih v mestu, niso smeli hoditi v lokalne šole in so morali pešaćiti do centra.

Očitno je, da je bil glavni cilj ločevanja ločevanje samo na sebi. Ta cilj je popolnoma zavil v obširnejšo retoriko, ki begunce opredeljuje kot zares »začasne« – od njih se je pričakovalo, da bodo čim prej odšli. In tudi v tej luči so ukrepe, ki so jih uporabljali, uspešno prikazovali, kot da so v prid samih beguncem. Uradni predstavniki Ministrstva za šolstvo in šport so še leta 1994 pojasnjevali svojo politiko takole:

- 35 Odločili smo se za vzpostavitev vzporednega izobraževalnega programa, ki ni vključen v šolski sistem republike Slovenije. Otroci tako niso vključeni v naš obvezni šolski program, saj bi bila taka integracija prvi korak k asimilaciji teh otrok, tega pa nočeta ne slovenska ne bosanska vlada. Ker pouk za otroke poteka v njihovem maternem jeziku, sta nacionalna in kulturna identiteta teh otrok ohranjeni. In ko se bodo vrnili v domovino, bodo lahko normalno zaživel.

Ta razlaga očitno kaže na globoko potrebo po tem, da je treba pomiriti ljudi in jim dati vedeti, da ne bo nihče poskušal bosanskih beguncev integrirati v slovensko družbo. To je bil tudi glavni namen intervjuja z direktorjem Urada za priseljevanje in begunce Renatom Krajncem, ki ga je z naslovom »Ne integracija beguncev« 31. julija 1993 objavil mariborski *Večer*. Koncept integracije, ki je zadevo postavil v mednarodni kontekst, je prikazal nekaj zanimivih semantičnih in retoričnih posebnosti. Integracija (ki bi se zgodila, če bi begunske otroke dali v iste učilnice kakor slovenske učence) je nesprijemljiva, ker bi pripeljala do asimilacije (in ogrozila nacionalno in kulturno identiteto). V ameriškem kontekstu so izraz integracija uporabljali od šestdesetih let naprej, in sicer za odpiranje vseh institucij (tudi šol) za bele in obarvane; uporabljali so ga v nasprotju z izrazom segregacija. V sedanjem zahodnoevropskem kontekstu integracijo na splošno zagovarjajo kot alternativo

asimilaciji, saj vsebuje polno integracijo brez izgube identitete. Samo ameriška raba je zadosti nedvoumna, ker postavlja nasproti jasno določene prakse (zapiranje skupin v institucionalno določene okvire proti nezapiranju skupin) – četudi veliko dvoumnosti še ostaja, denimo glede definicije skupin, ki naj bi bile deležne takih politik. Pri slovenski in zahodnoevropski rabi pa nejasni pojem identitete zamegljuje podobo. Slovenska raba vsebuje vidike tako zahodnoevropske kakor ameriške rabe, a se hkrati od obeh razlikuje. Z zahodnoevropsko deli retorične termine (»integracija« in »asimilacija«), razlikuje pa se v argumentih in sklepih, če ne v konceptih, ki jih ti termini označujejo. Z ameriško rabo ima skupen en termin (»integracija«) in dva koncepta/praksi (»integracija« in »segregacija«), a se od nje popolnoma razlikuje po političnih ciljih.

V času, ko smo pisali ta članek (1995–1996), so se prakse in argumenti spremenili. Čeprav se vlada in minister za izobraževanje in šport nista zamenjala, so idejo o ločenih razredih in šolah opustili (četudi ena taka šola v Postojni še deluje), in sicer sklicujoč se na preprost argument: ni bilo zadosti begunski otrok, da bi lahko upravičili dodatne stroške.

5. ŠIROKOSRČNOST IN (NE)HVALEŽNOST

Javna percepcija medsebojnih odnosov sodi k temu, kako se je oblikoval »begunski problem«.

Od dneva, ko so prispeli prvi begunci, so uradne institucije in mediji trdili, da Slovenija lepo skrbi zanje. Ta skrb je vključevala streho za več kakor 70.000 beguncev, tri (ali dva) dnevna obroka skupaj s sadjem in mlekom za otroke, enkrat mesečno (ali tedensko) higienske potrebščine, prostovoljce, ki so darovali svoj prosti čas, in skrb za psihosocialno dobro počutje beguncev na splošno. Podoba, ki iz tega izhaja, je ena sama širokosrčnost, ki obilno obliva nemočno skupino ljudi.

Begunci so bili zares nemočni, a ne po svoji volji. Potem ko so jim vzeli svobodo gibanja in pravico do dela, potem ko so bili kolikor mogoče izolirani in izločeni, so zares komajda lahko poskrbeli zase. V begunskih centrih si celo niso smeli sami kuhati hrane. To, kar se morebiti zdi nepomembna nadrobnost, je bilo za podobo, ki so si jo ustvarili begunci, bistveno. Ker so hrano pripravljali v glavnem prej nezaposleni Slovenci, so morali bosanski begunci jesti, kar so Slovenci mislili, da je zanje primerno. To je pripeljalo do pritožb, te pa so razumeli kot popolno nehvaležnost.

Nehvaležnost bosanskih beguncev je postala sestavni del splošne podobe, ki se je odlično ujemala z občim vzorcem slabega vedenja in navad; ta vzorec je nedvoumno pričal, da komajda vejo, kaj je zanje dobro. Ponazorimo to s temi primeri:

- 36 Zgodilo se je, da so tik pred kosilom delili čokolado, potem pa nihče ni hotel jesti... (*Večer*, 31. 7. 1993).
- 37 Nekaj nediscipline jim očita pri prehrani, saj ne jedo vsega, včasih obroke puščajo, denimo polento z golažem, ali pa odnesejo jedi v barako, kjer si včasih na skrivaj tudi skuhamo kakšne priboljške po svojem okusu (*Delo*, 10. 2. 1993).
- 38 Dejal je, da so bili domačini večkrat ogorčeni zaradi dejstva, da je na dvorišču ob Teharskem begunskem centru ležal kruh, tudi jogurti (*Delo*, 15. 2. 1993).
- 39 Po besedah vodje Darka Blažiča so zmanjšali količino kruha, da ga ne mečejo več v smeti (*Delo*, 16. 2. 1993).

40 Glede na to, kako se do hrane in tudi sicer vedejo pribežniki, ki so v begunskem centru v Stari Fužini v Bohinju, bi lahko rekli, da le redko pomislijo na svoje rojake, ujete v mrazu in lakoti.

[...] ob zahtevi neke italijanske zdravnice, naj bi bilo pri obrokih tudi dovolj sadja, pa le težko ostanejo pri določenem znesku 500 tolarjev na dan. S hrano so veliki problemi. Begunci imajo tri obroke dnevno, sleherni dan meso in vsak otrok dobi po dva litra mleka na dan. Zato ni čudno, da veliko hrane ostaja, kruh leži tudi po hodnikih, prav tako švicarski sir. Vsaj delno je to povezano tudi z dejstvom, da imajo 15 družin, katerih možje oziroma očetje so zaposleni v Sloveniji. Center je predlagal, naj bi tem delavcem trgali pri plači denar za stroške njihovih svojcev, vendar predloga ni nihče upošteval. Tako imajo nekateri razmeroma dovolj denarja, hrana pa roma v pomije. Bistvo problema je verjetno v splošnem odnosu do pomoči, pa tudi do dela (*Delo*, 13. 2. 1993).

Še zlasti navedek (40) kaže, da sta položaj in tudi retorika perverzna. Če upoštevamo mejo 500 tolarjev na dan, bržkone težko verjamemo, da so vsak dan dobili meso in mleko (dva litra); a vendar se zdi, da sta prav meso in mleko zadostna argumenta, v imenu katerih je mogoče odreči sadje, ki očitno velja za razkošje. »Možje in očetje«, ki so zaposleni v Sloveniji, so bili tukaj zaposleni, še preden so njihove družine pribežale, in bili so primeri, da so bile njihove družine v begunskih centrih, ker jim niso dovolili živeti s sorodniki. Zadnji stavek dovolj jasno osvetljuje položaj: vse, kar gre narobe, izhaja iz begunskega odnosa do pomoči; manjka jim hvaležnosti. Najbolj presenetljiva je omemba »njihovega odnosa do dela«, ki je hudo cinična, če upoštevamo, da so jim odrekli pravico do dela. Klasični primer obtoževanja žrtve.

6. SKLEP

Splošni vzorec begunskih politik v Sloveniji med obdobjem, ki smo ga raziskovali, je hudo vznemirljiv. Na prvi pogled se pokaže razlika med lastnim legitimizacijskim standardom (demokratske vrednote, človekove pravice) in očitnimi značilnostmi politik, ki jih je treba legitimizirati. Vprašanje je: katerim ideološkim procesom se je posrečilo vzpostaviti zadosti »koherence«, da je retorika legitimizacije »delovala«?

Prvič, glavno vlogo je igrala samokategorizacija novo nastale Republike Slovenije kot države, kjer so demokratična načela in človekove pravice kratko malo dejstvo, nespod-bitna inherentna lastnina.

Drugič, različne principe legitimizacije so tako izigravali drugega proti drugemu, da se je oblikovala *hierarhija* vrednot, zaradi katere je mogoče zavreči »čista« načela demokratičnih in človekovih pravic po vzoru drugih držav, katerih demokratičnost velja za nedvoumno.

Tretjič, vprašanje beguncev je bilo uspešno opredeljeno kot »problem« (tako številčno kot grožnja javnemu redu). Z drugimi besedami, *ustvarili* so krizo, tako da so odkloni od nekaterih načel zlahka obveljali za izjemne ukrepe, ki sami po sebi ne spodbijajo temeljnejšega in domnevno trdnega vrednostnega sistema.

Četrtič, *avtoriteta mednarodne skupnosti* eksplicitno nastopa, da bi legitimizirala take politike (kot, denimo, pri pravici do dela). Ta strategija deluje celo takrat, ko se reference na mednarodne vire ne ujemajo s temi viri. To je mogoče, ker (a) ima malokdo dostop do izvirnih besedil, ker (b) imajo legitimizirane politike široko podporo in ker (c) mednarodni skupnosti ne koristi, če je preveč stroga z »novimi demokracijami«.

Petič, begunci so *od zunaj kategorizirani* kot skupina ljudi, ki je komajda vredna pozornosti, ki jim jo namenja široko-srčni slovenski narod.

Znotraj retoričnih meja, ki so jih zarisale te strategije (te včasih nastopijo v zamotani obliki, kot, denimo, v primeru »Rubikon«, ki smo ga analizirali v 3.3.), je mogoče ideje in argumente tako rekoč neomejeno uporabljati ali zavračati. Begunce tako lahko grajamo, ker ne delajo, medtem ko zanje velja prepoved dela. Segregirano izobraževanje je mogoče poljubno uveljaviti in opustiti. In mogoče je reči, da so begunci popolnoma svobodni, pa hkrati nadzorovati vsak njihov korak. In Slovenija lahko obdrži svojo

splošno podobo odprtosti in tolerantnosti, pa hkrati dela vse, da bi preprečila, da bi se begunci spojili z večinsko družbo. Žal ni nič od tega tipično slovensko.

VIRI

BLOMMAERT, JAN & JEF VERSCHUEREN

- »The pragmatics of minority politics in Belgium.« *Language in Society*, 1991. 20:4.503-531.
- »The role of language in European nationalist ideologies.« *Pragmatics: Quarterly Publication of the International Pragmatics Association*, 1992a. 2:3.355-375.
- Het Belgische Migrantendebat: De pragmatiek van de abnormalisering. Antwerpen: International Pragmatics Association, 1992b.
- »The rhetoric of tolerance or, what police officers are taught about migrants«. *Journal of Intercultural Studies*, 1993. 14:1.49-63.
- »The Belgian migrant debate.« *New Community*, 1994. 20:2.227-251.

SVET ZA ČLOVEKOVE PRAVICE IN TEMELJNE
SVOBOŠČINE REPUBLIKE SLOVENIJE & DIREKTORAT
ZA ČLOVEKOVE PRAVICE SVETA EVROPE

Collection of Papers of Foreign Experts Delivered at the Colloquium »Slovenia and the European Convention on Human Rights,« Ljubljana 10-12 June 1992. Ljubljana: Svet za človekove pravice in temeljne svoboščine, 1992.

LEAGUE OF RED CROSS
AND RED CRESCENT SOCIETIES

Working with Refugees and Asylum Seekers: A Handbook.
Geneva: League of Red Cross and Red Crescent Societies, 1991.

LEEUVEN, THEO VAN

- »The grammar of legitimation.« Ms., 1996.

VISOKI KOMISARIAT ZA BEGUNCE
PRI ZDRUŽENIH NARODIH (UNHCR)

Collection of International Instruments Concerning Refugees. Geneva: Office of the UNHCR, 1990.

VERSCHUEREN, JEF

- »The pragmatic return to meaning.« *Journal of Linguistic Anthropology*, 1995a. 5:2.127-156.
- »Contrastive ideology research: Aspects of a pragmatic methodology.« *Toegepaste Taalwetenschap in Artikelen*, 1995b. 52.55-70.

VLADA REPUBLIKE SLOVENIJE

Informacija o beguncih v Republiki Sloveniji. (May 13, 1992), 1992.

ŽAGAR, IGOR Ž.

Argumentation in Language and the Slovenian Connective
Pa. Antwerp Papers in Linguistics 84, 1995.

